

ვალერიან მაჭარაძე

**რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774
წლებში და საქართველო**

ვალერიან მაჭარაძე, მასალები XVIII ს-ის მიორე ნახევრის
რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისთვის
ნაწილი III, ნაკვეთი I, თბ., 1988

თ ე ზ ი ს ე ბ ი

რუსეთის შეთანხმება ქართულ სამეფოებთან
და სამხარო მოქმედებანი საქართველოში

რუსეთ-ომიერთის შეთანხმება.
რუსეთის ჯარის შემოსვლა საქართველოში

რუსეთ-თურქეთის ომი დაიწყო რთულ ვითარებაში, რაზეც ზემოთაც გვქონდა საუბარი. ასეთ სიტუაციაში, ბუნებრივია, სახელმწიფო საბჭოს პირველსავე სხდომაზე უნდა დასმულიყო მოკავშირეთა საკითხი. რუსეთის მთავრობისათვის 70 წლის გამოცდილებით ცხადი იყო, რომ ევროპის ქვეყნები მას მოკავშირედ არ გამოადგებოდნენ. თუ შეიძლებოდა მოკავშირეებზე ლაპარაკი, ეს, უპირველეს ყოვლისა, თურქეთის უღელქვეშ მყოფი ქრისტიანი ხალხები უნდა ყოფილიყვნენ, რომელთა ინტერესებს, თურქეთის საკითხში, რუსეთის ინტერესები არ ეწინააღმდეგებოდა. ამიტომ შემთხვევითი როდი იყო ის გარემოება, რომ რუსი სახელმწიფო მოღვაწეები ამ ხალხებზე იღებდნენ კურსს.

თურქეთის უღელქვეშ მყოფი ქრისტიანი ხალხების ომში გამოყენების საკითხი სახელმწიფო საბჭოს სპეციალური მსჯელობის სა-

გნად იქცა 1768 წლის 12 ნოემბრის სხდომაზე. გადაწყდა: მორეაში, „დაღმატებში“, საქართველოში და თურქეთის იმპერიის ტერიტორიაზე მცხოვრებ სხვა ქრისტიან ხალხებში ხმა გაეცრცელებინათ, რომ რუსეთი იძულებულია თურქებთან ომი აწარმოოს „სარწმუნოებისათვის“, ხოლო ჩერნოგორიელებს გამოენახათ უშიშარი ნაგსადგური, თუ ექსპედიცია განხორციელდებოდა.

ზემოხსენებული სხდომის გადაწყვეტილება ცხადყოფს, რომ რუსეთის მთავრობას გადაწყვეტილი ჰქონდა ქრისტიანი ხალხების, და მათ შორის ქართველების, ომში მიმხრობა-გამოყენება. სხვანაირად „ხმის გავრცელებას“ არავითარი აზრი არა აქვს, იგი პირდაპირი მნიშვნელობით მოწოდებას უდრის.

სოლომონ I-ის ელჩი — **მაქსიმე ქუთათელი** (აბაშიძე) კი ამ დროს ყიზლარში კარგა ხნის მისული იყო და ელოდებოდა გენ. პოტაპოვის პატაკის პასუხს, რათა პეტერბურგში ჩასვლის ნებართვა მიეღო. მაქსიმე ქუთათელს 3 საბუთი მიჰქონდა: სოლომონ I თხოვნის წიგნი იმპერატორისადმი, მეფის წერილები გრაფ ნ. პანინთან და ყიზლარის კომენდანტ ნ. პოტაპოვთან. ნ. პანინსა და ნ. პოტაპოვს იმერეთის მეფე სთხოვდა ხელის შეწყობას, რათა მისი ელჩი სამეფო კარზე მიეღო; რაც შეეხება იმპერატორისადმი წერილს, რომელიც 1768 წლის 23 ივნისს (თურქეთის მიერ რუსეთთან დიპლომატიური ურთიერთობის გაწყვეტამდე სამი თვით ადრე) არის დაწერილი, სოლომონ I ეკატერინე II-ს სთხოვს: მფარველი ხელი დასდოს და თუ ეს არ მოხერხდება, ფულადი დახმარება აღმოუჩინოს, რომ შეძლოს ჯარის გამოყვანა და მტერთან ბრძოლა, და თუ ესეც არ მოხერხდება (იგი მტერთან შერიგებას მაინც არ აპირებს), დამარცხების შემთხვევაში მიეცეს თავშესაფარი რუსეთში.

ეს იწერებოდა 1768 წლის ივნისში, როდესაც რუსეთ-თურქეთის ომი შესაძლებლობიდან სინამდვილედ არ იყო გადაქცეული, როდესაც სოლომონ I-ის დროებითი წარმატებანი, 1767 წლის ბოლოს და 1768 წლის პირველ ნახევარში ბრძოლით მოპოვებული, შეიძლებოდა კვლავ არარად ქცეულიყო.

ყიზლარის კომენდანტმა ნ. პოტაპოვმა, ხელმძღვანელობდა რა მთავრობის ინსტრუქციებით, იმერეთის ელჩს პეტერბურგში გამგზავრებაზე უარი უთხრა და ურჩია სამშობლოში დაბრუნებულიყო. ამასთან დაპირდა, რომ მეფის თხოვნას მთავრობას ვაცნობებ და, რასაც მიპასუხებენ, შეგატყობინებო. მაქსიმე ქუთათელი, რათა პეტერბურგში ჩასვლის ნებართვა მიეღო, იძულებული გამხდარა, კომენდანტისათვის

განეცხადებინა: 1) თუ სოლომონ მეფეს რუსეთი საიდუმლო დახმარებას მაინც აღმოუჩენდა, სამაგიეროდ, როდესაც არ უნდა მოეთხოვა რუსეთს (იგულისხმება რუსეთ-თურქეთის ომის შემთხვევაში), სოლომონი წაართმევდა თურქებს შავი ზღვის სანაპიროზე სიმაგრეებს და არ მისცემდა მათ საშუალებას იმ ადგილებიდან ჯარის მიღებისა; 2) იგი მზად იყო, საკუთარი ხარჯით წასულიყო პეტერბურგში; 3) რაც უნდა მოეთხოვა უმაღლეს კარს, იგი მეფისაგან უფლებამოსილი იყო, რომ ყველა საკითხზე ეპასუხა და თან მეფის ბეჭედიც ჰქონდა; ბოლოს ელჩს ისიც კი უთქვამს, რომ სამშობლოში დაბრუნება არ შეეძლო, სანამ პეტერბურგში ჩასვლას არ მოახერხებდა.

ნ. პოტაპოვი იძულებული გახდა, დასთანხმებოდა იმერეთის ელჩს ყიზლარში დარჩენილიყო და 1768 წლის 4 ოქტომბერს ფოსტით გაგზავნა მოხსენება პეტერბურგში, რომელსაც დაურთო მაქსიმე აბაშიძის განცხადებებიც.

1768 წლის 30 ნოემბრის განკარგულებით საგარეო საქმეთა კოლეგია ატყობინებდა გენ. პოტაპოვს: მიტროპოლიტი მარჯვე დროსაა მოსული, უნდა ვისარგებლოთ იმერეთის მეფის თურქეთისადმი მტრული განწყობილებით, ამიტომ მიტროპოლიტი თავისი ამალით დაუყოვნებლივ გამოგზავნე სამეფო კარზე, ხოლო არქიმანდრიტი (მიტროპოლიტის ამალიდან) გაგზავნე იმერეთის მეფესთან, რათა წინასწარ აუწყოსო მეფეს მისი თხოვნის შეწყნარება; ამასთანავე საგარეო საქმეთა კოლეგია აჟღერებდა კომენდანტს, თითქოსდა არქიმანდრიტის გასაცილებლად, ნამდვილად კი საქართველოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობის შესახებ ცნობების შესაგროვებლად და გზების შესასწავლად, საქართველოში გაგზავნა საიმედო და უნარიანი კაცი.

არქიმანდრიტს სოლომონ მეფესთან უნდა წაეღო ნ. პანინის წერილი, დათარიღებული 1768 წლის 30 ნოემბრით. წერილით ნ. პანინი აცნობებდა სოლომონ მეფეს: თურქეთის მიერ ვერაგულად ზავის დარღვევამ მოსპო ის დაბრკოლება, რაც აძნელებდა თქვენი თხოვნის შეწყნარებას; ჩვენ ვბრძანეთ, რომ თქვენი ელჩი შეუფერხებლად გამოგზავნონ კარზე, როგორც კი ის ჩამოვა, სათანადო გადაწყვეტილებებს მივიღებთ და ისეთ დახმარებას აღმოგიჩენთ, როგორიც შესაძლებელი იქნება: მაგრამ, სანამ ელჩი ჩამოვა და უკან დაბრუნდება, საკმაო დროა საჭირო, ამიტომ წინასწარ გაცნობებთ, რომ მტერზე გამარჯვების შემთხვევაში დაფიწყებული არ იქნებით და საზავო ტრაქტატში თქვენი ინტერესებიც იქნება გათვალისწინებული. ნ. პანინი ხაზს უსვამდა, რომ შეიძლება ომი თქვენი სამშობ-

ლოს განთავისუფლების მარჯვე იარაღად იქნეს გამოყენებული და ამიტომ ნუ დააყოვნებ, რაც შეიძლება მეტი ჯარი შემოიკრიბე და დაიწყე მტრის წინააღმდეგ მოქმედებაო; ურჩევდა: ეცადე, ერეკლე მეფეც მიიმხრო ქრისტიანების საერთო მტრის წინააღმდეგ ომშიო. ასეთი იყო ნ. პანინის წერილის შინაარსი.

ყიზლარის კომენდანტმა მაქსიმე ქუთათელი (მხლებლებითურთ) 1769 წლის 6 იანვარს სამეფო კარზე გაგზავნა, ხოლო 14 იანვარს არქიმანდრიტი და იმერეთში გამოსაგზავნად შერჩეული პორუჩიკი თავადი **გრიგოლ ზვებულოვი** (ქობულაშვილი) ნ. პანინის წერილით იმერეთისაკენ გამოისტუმრა. ქართველი არქიმანდრიტი და პორუჩიკი გრ. ზვებულოვი 1769 წლის 20 მარტს მივიდნენ სოლომონ მეფესთან (რაჭაში). სოლომონ მეფე სიხარულით შეხვედრია ნ. პანინის წერილს. შეცვლილმა ვითარებამ მას საშუალება მისცა, ომში მონაწილეობისთვის უკვე თავისთვის ხელსაყრელი მოთხოვნა წამოეყენებინა: თუ იგი 1768 წლის 23 ივნისს, როცა რუსეთში ელჩს გზავნიდა, ყველაფერზე თანახმა იყო, ოღონდ რაიმე დახმარება აღმოსჩენოდა რუსეთისაგან, ახლა აცხადებდა, რომ მას არა თუ ომის დაწყება, მისი გამოცხადებაც კი არ შეეძლო, რადგან ეშინოდა თავისი ქვეშევრდომებისა. ასეთ ნაბიჯს იგი იმ შემთხვევაში გადადგამდა, თუ რუსეთიდან დამხმარე ჯარს მიიღებდა.

სოლომონ პირველმა ნ. პანინის წერილი ერეკლე მეორეს გაუგზავნა და 1769 წლის 26 მარტს პორუჩიკი გრ. ზვებულოვიც თბილისისკენ გაისტუმრა. 11 აპრილს ერეკლემ მიიღო გრ. ზვებულოვი და თურქეთთან ომში მონაწილეობის სურვილი გამოთქვა, მაგრამ ამასთან გარკვეულად მოითხოვა დამხმარე ჯარი. ერეკლეს უთქვამს: თუ რუსეთი ჯარით დამხმარდება, შემძლია ცარგრაღამდეც კი დავიპყრო თურქეთის ქალაქებიო.

21 მაისს სოლომონ I თბილისში ჩავიდა. მეფეებმა ერთობლივი მოქმედება გადაწყვიტეს და საგანგებო ელჩები შეარჩიეს (სოლომონმა — დ. კვინიხიძე, ერეკლემ — ა. ანდრონიკოვი) პეტერბურგში გასაგზავნად. ამასობაში რუსეთიდან ცნობა მოვიდა, რომ ჯარი იგზავნებოდა და გრ. ზვებულოვი სოლომონ მეფეს გზის საკითხზე უნდა მოთათბირებოდა.

წინასწარი საშუადისის ჩატარების შემდეგ (გადაწყვეტილების მიღებიდან 2 თვის თავზე) ეკატერინე II და ნ. პანინი 26 მაისის წერილებით აცნობებდნენ სოლომონ I-ს: ჯარი იგზავნება თქვენს დასახმარებლადო.

ამ პატარა ჯარის (3 ასეული და 6 ქვემეხისაგან შემდგარი საარტილერიო რაზმი, სულ 411 კაცი), „მთავარ მეთაურად“ 1769 წლის 27 ივნისს დაინიშნა გრაფი ტოტლებენი.

გოტლიბ-კურტ-ჰენრიხ ტოტლებენი დაიბადა 1715 წლის 31 დეკემბერს სოფ. ტოტლებენში, საქსონიაში (თუ ტიურინგიაში), მშობლები განქორწინებულნი ყოფილან; პატარა ტოტლებენი დედას საქსონიის კურფიურსტის კარზე პაჟად მოუწყვია. ტოტლებენი გრაფის ქალზე დაქორწინებულა, მისთვის გრაფობაც უბოძებიათ და სასამართლოს წევრადც დაუნიშნავთ (1745 წ.). მალე უსიამოვნება მოსვლია ცოლთან, რომელსაც განქორწინება უთხოვია. ტოტლებენს მექრთამეობა და სხვა ბოროტმოქმედებანი დასდებია ბრალად და დრეზდენიდან გაქცეულა კიდეც (1747 წ.); სასამართლო პასუხისგების თავიდან აცილების მიზნით, ტოტლებენი ჰოლანდიის სამხედრო სამსახურში შესულა; მის მიერ ჩამოყალიბებული პოლკი უვარგისი გამოდგარა და ომის დამთავრებისთანავე დაუშლიათ; თვითონ უწყსრიგობისათვის ციხეშიც მჯდარა, მაგრამ მალე გაუთავისუფლებიათ.

1750 წელს ტოტლებენს ერთ-ერთი სოფდაგრის ნდობა დაუმსახურებია და ამის წყალობით მოუხერხებია სოფდაგრის მეურვეობის ქვეშ მყოფი 14 წლის მდიდარი ობლის გატაცება. თუმცა იგი ვაიმარში დაუპატიმრებიათ, მაგრამ პრუსიაში ჩასვლა მაინც მოუხერხებია; პრუსიის მეფის მფარველობით ამ ობოლზე დაქორწინებულა 1754 წელს, მზითვად დიდი თანხა მიუღია და დასახლებულა ბერლინში. ტოტლებენმა პრუსიის სამხედრო სამსახურში შესვლა ვერ მოახერხა, გარდა ამისა, ცუდად მოპყრობისა და ფულის ფლანგვის გამო მეორე ცოლმაც განქორწინება მოსთხოვა; ერთ-ერთ დიდებულთან ინციდენტის გამო, ტოტლებენისთვის წინადადება მიუციათ, დაეტოვებინა ბერლინი. ამის შემდეგ მას კვლავ ჰოლანდიაში ვხედავთ. აქ მან შეიტყო, რომ რუსეთი პრუსია-ავსტრიის ომში მონაწილეობის მისაღებად ემზადებოდა და გრაფ გოლოვკინს (რეზიდენტი) სთხოვა რუსეთის სამხედრო სამსახურში მიღება.

1758 წლიდან ტოტლებენი „ვოლონტერად“¹ ჩანს რუსეთის არმიაში, 1759 წლიდან მიღებულ იქნა რუსეთის ნამდვილ სამხედრო სამსახურში გენერალ-მაიორის ჩინით და პრუსიასთან ომში რუსეთის ჯარის ცალკე კორპუსს მეთაურობდა.

რუსეთის მთავრობას გადაწყვეტილი ჰქონდა, 1761 წელს, ადრე

¹ ВОЛОНТЕР — მოხალისე (რედ.).

გაზაფხულზე, აქტიური საომარი ოპერაციების დაწყებით საბოლოოდ აეძულებინა ფრიდრიხ II, რომ ზავი დაედო. სამხედრო სტრატეგიული გეგმით გათვალისწინებული იყო კოლბერგის დაკავება. მთავარსარდალმა ბუტურლინმა ტოტლებენს შესთავაზა ამ ამოცანის შესრულება, მაგრამ მისგან ცივი უარი მიიღო (ტოტლებენი განგებ აღიდებდა კოლბერგთან პრუსიის ძალების რიცხვს 30 ათასამდე და ბუტურლინს უმტკიცებდა მისი ადების შეუძლებლობას). მაშინ კოლბერგის ოპერაციის ჩატარება რუმიანცევს დაეკისრა, ტოტლებენს კი უბრძანეს, თავისი კორპუსიდან 3 ქვეითი პოლკი რუმიანცევისთვის გადაეცა, ხოლო თვითონ დანარჩენი ჯარით მთავარ არმიას შეერთებოდა. ამ უკანასკნელი ბრძანების შესრულების დროს, 1761 წლის 19 ივნისს, ტოტლებენი დააპატიმრეს.

საქმე ისაა, რომ ტოტლებენის ურთიერთობამ პრუსიის გენერლებთან და აგენტების ხშირმა მიმოსვლამ (ტოტლებენი „წინასწარ შეუთანხმდა“ მთავარსარდალ ბუტურლინს) დააეჭვა მისივე ხელქვეითები, თავისი ეჭვი პოდპოლკოვნიკმა ფრიდრიხ აშმა 1761 წლის 16 ივნისს ბუტურლინს აცნობა. 18 ივნისს ბერნშტეინის ახლოს, სადაც ტოტლებენის ბანაკი იყო, გამოცხადდა ებრაელი საბატკა (ტოტლებენის აგენტი), რომელიც ტოტლებენმა 19 ივნისს კიუსტრინისკენ გაისტუმრა. პოდპოლკოვნიკმა აშმა გზაში საბატკა დააკავა და გაჩხრიკა. საბატკას ჩექმაში აღმოაჩნდა რუსეთის ჯარის მთავარსარდალის 12 ივნისის საიდუმლო ბრძანება (ოპერაციის გეგმა) და ტოტლებენის წერილი პრუსიის მეფისადმი. ტოტლებენთან მივიდნენ მისივე კორპუსის პოლკოვნიკები. ტოტლებენი (იგი ბოლო დროს „ავადმყოფობდა“ და რუსეთის მთავრობას სამსახურიდან „განთავისუფლებასაც“ სთხოვდა) არ დაბნეულა. ბრძანა, აში დააპატიმრეთო, მაგრამ ამაოდ (ტოტლებენმა მოასწრო მხოლოდ საიდუმლო შიფრის მოსპობა). იგი თვითონ დააპატიმრეს.

ტოტლებენი და საბატკა იმავე დღეს ძლიერი დაცვის თანხლებით მთავარბანაკისკენ გაისტუმრეს, იქიდან კი — პეტერბურგის საჰერო-ბილისაკენ. ტოტლებენი თავს იმით იმართლებდა, რომ თითქოს მას სურდა ფრიდრიხ II-ს შეპყრობა და ამიტომ ჰქონდა მასთან მიმოწერა (რა თქმა უნდა, ამ ზღაპარს სარწმუნოდ არავინ მიიჩნევდა). იმპერატორის 1762 წლის 26 აპრილის ბრძანებით, ტოტლებენის საქმის გასარჩევად შეიქმნა სამხედრო სასამართლო, რომელმაც 20 მაისს გამოიტანა განაჩენი: ტოტლებენი, როგორც გამცემი, სიკვდილით დაისაჯოს; საბატკა განთავისუფლდეს, რადგანაც იგი მხოლოდ წერ-

ილის დამტარებელი და ტოტლებენის ჯაშუში იყო, რომელმაც ფაქტობრივად არც იცოდა წერილების შინაარსი.

პეტრე III-ის სიცოცხლეში განაჩენი სისრულეში არ მოუყვანიათ.

1763 წლის 31 მარტს ეკატერინე II-მ ხელი მოაწერა ბრძანებას სენატისადმი (იგი გამოქვეყნებულ იქნა 11 აპრილს), რომლითაც ტოტლებენს სიკვდილით დასჯა შეეცვალა რუსეთიდან გასახლება და ჩინების აყრიტ; ბრძანებაში აღნიშნული იყო, რომ ტოტლებენს აკრძალული ჰქონდა რუსეთის იმპერიის ფარგლებში (აშკარად ან ფარულად) გამოჩენა; თუ ვინმე მას რუსეთის იმპერიის ტერიტორიაზე ნახავდა, შეეძლო მისი მოკვლა და ამისთვის პასუხსაც არ აგებდა; ეს ბრძანება უნდა გამოქვეყნებულიყო უცხოეთის პრესაშიც. 1763 წლის 13 მაისს, თანახმად იმპერატორის ბრძანებისა, ტოტლებენი მიიყვანეს დასავლეთ საზღვარზე შულცენ-კრუგის (სოფელია) მახლობლად და რუსეთიდან გააძევეს.

და აი, სულ რაღაც ექვსიოდე წლის შემდეგ, 1769 წლის მაისში, ეკატერინე II სწერდა პანინს: „ნიკიტა ივანეს ძე! გუშინ, გატჩინიდან ბედნიერად დაბრუნების შემდეგ, მივიღე ტოტლებენის წერილი, რომლითაც მთხოვს, რომ ჩემი ბრძანებით მას ან თავი მოკვეთონ ან გადაასახლონ ციმბირის შორეულ მხარეში, სადაც მე მოსახერხებლად მივიჩნევ. ამისთვის ის გამოცხადდება ბრალთან, რომ დაელოდოს ჩემს ბრძანებას, რადგანაც მას არსად ცხოვრება არ შეუძლია. იგი, სულის წაწყმედის რომ არ ეშინოდეს, თავს მოიკლაუდა. მე მგონია, რომ შეიძლება მას ნება მიეცეს, ჰქონდეს თავშესაფარი სადმე რუსეთში, ციმბირში. რას ფიქრობთ თქვენ ამაზე?“

„ს. პეტერბურგის ვედომოსტის“ №45-ში, 1769 წლის 5 ივნისს, გამოქვეყნებულ იქნა ტოტლებენის თხოვნა რუსეთში დაბრუნების თაობაზე და იმპერატორის მიერ მისი შეწყნარების მაუწყებელი ცნობა. ასეთი წარსულის მქონე კაცი 1769 წლის 20 ივნისს აღადგინეს გენერალ-მაიორის წოდებაში, ხოლო 27 ივნისს საქართველოში გამოსაგზავნი რაზმის „მთავარ მეთაურად“ დანიშნეს.

რა ამოცანით იგზავნებოდა 411 კაცისაგან შემდგარი საექსპედიციო რაზმი საქართველოში? — ინსტრუქციის შესავალი ნაწილი აცნობდა საგანგებო რწმუნებულს ა. მოურავოვს (და ე. ი. ტოტლებენსაც) იმერეთის მძიმე საშინაო და საგაერო მდგომარეობასა და რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილებას: შექმნილი ვითარების გამო დახმარებოდა იმერეთს. აქვე არწმუნებდა მათ, რომ თურქეთთან ომი შორეულ და უგზო მხარეში დიდი ჯარის გაგზავნის საშუალებას არ იძლეოდა.

ინსტრუქციაში ხაზგასმულია ერთი მომენტიც: თუმცა პატარა ჯარი იგზავნება, მაგრამ იგი სავსებით საკმარისია, რომ უჩვენოს იმერლებს უპირატესობა რეგულარული ჯარისა; ჯარი იგზავნება იმერლების გასამხნეველად და დასახმარებლად, რათა იმერლებმა შეძლონ უფრო დიდი ჯარის გამოყვანა, ვიდრე წინათ გამოჰყავდათო. აღსანიშნავია, რომ თვით ეკატერინე II 1769 წლის 26 მაისის წერილით არ უმაღაურდა სოლომონ I-ს, რომ ეს პატარა ჯარი იგზავნება „თქვენი ქვეშევრდომებისთვის მაგალითის საჩვენებლად და გასამხნეველად“. იქვე იყო გამოთქმული სურვილიც, რომ თუ იმერეთში რეგულარული ჯარის შექმნა არ მოხერხდებოდა, დაეწესებინათ რიგი აზნაურობისა და მოსახლეობისა (ე. ი. შეექმნათ ე. წ. მორიგე ჯარი), რათა მთელი ერი რიგიან ჯარად ქცეულიყო.

შემთხვევითი როდი იყო, რომ არტილერიის იარაღის ნოვატორი და სიმაგრეთა მშენებელი ინჟინერი პოდპოლკოვნიკი ჩოლოყავეი 6 ქვემეხისაგან შემდგარი საარტილერიო რაზმის უფროსად დაინიშნა; ეკატერინე საგანგებოდ სწერდა სოლომონ I-ს, რომ სიმაგრეების მშენებელ და საარტილერიო საქმის მცოდნე ოფიცრებს უგზავნიდა.

ინსტრუქციის მთელი შინაარსი ნათლად მეტყველებს, რომ რუსეთი ცდილობდა იმერეთი ფეხზე დაეყენებინა, ბრძოლისუნარიანი გაეხადა, რათა იმერეთს შეძლებოდა, რაც შეიძლება მეტი ჯარის გამოყვანა (იგულისხმება: თურქებისთვის ზიანის მისაყენებლად. გარდა დამხმარე ჯარისა, რუსეთის მთავრობა სოლომონ მეფეს უგზავნიდა 50 ათას მანეთს ფულს და ზავის დადებისას ტრაქტატში იმერეთის ინტერესების გათვალისწინებას პირდებოდა.

ეს უდავოდ სერიოზული დახმარება იყო. იგი სცილდებოდა მეფის დანაბარებს, იმერეთის ელჩს ასეთი დახმარების იმედი, ალბათ, არც ჰქონდა. ამასთან ელჩმა იცოდა, რომ ამით იმერეთის მეფე თურქეთთან ომს კი არ დაიწყებდა, არამედ „ათორმეტი“ წლის წინათ დაწყებულ ომს გააგრძელებდა. ელჩს ისიც კარგად ესმოდა, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყება მარჯვე დრო იყო იმ ამოცანის გადასაწყვეტად, რისთვისაც იმერეთის მეფე უფრო მძიმე პირობებში იბრძოდა. აი, ასეთი შედეგებით ბრუნდებოდა მაქსიმე ქუთათელი პეტერბურგიდან.

მაქსიმე ქუთათელის ელჩობა, შექმნილი ვითარების წყალობით, წარმატებით დამთავრდა. 1769 წლის 28 მაისს, სამშობლოში გამოძგზავრების წინ, ელჩს გადასცეს ოფიციალური პასუხი, სადაც ნათქვამი იყო, რომ „იგზავნებოდა სამხედრო რაზმი და საკმაო ფული,

რათა სოლომონ მეფე ფეხზე დამდგარიყო, რათა მას თავისი საქმეები საქმე დაესრულებინა... შური ეძია მათზე (თურქებზე — ვ. მ.) შვეიცარიებისა და დამცირებისთვის...“ ელჩს აცნობეს სხვა ღონისძიებანიც და დაასაჩუქრეს 1000 მანეთით.

ახლა ისევ საექსპედიციო რაზმის ფორმირების საკითხს დავუბრუნდეთ.

1769 წლის 12 აგვისტოს ტოტლებენი 2 ქვემეხით და 110 კაცი (პირადი დამცველი და გამცილებელი რაზმი) მოზდოკიდან საქართველოში წამოსულა, ხოლო 14 აგვისტოს მაიორ რემენიკოვსაც საექსპედიციო რაზმის 3 ასეულითა (ქვეითი, დრაგუნთა და ჰუსართა) და 2 ქვემეხით (სულ 370 კაცი) ყიზლარიდან გეზი საქართველოსკენ აუღია. 1769 წლის 11 ოქტომბრის პატაკისათვის დართული უწყისით საქართველოში მყოფი ჯარის რიცხვი ასეა განსაზღვრული: რემენიკოვის მიერ ჩამოყვანილ საექსპედიციო რაზმში — 372 კაცი, ტოტლებენის მიერ ყიზლარიდან და მოზდოკიდან წამოყვანილი — 108 კაცი. სულ 480 კაცი.

როგორც ვხედავთ, ტოტლებენი 1769 წლის ზაფხულის გასულს საქართველოსკენ დაიძრა არა 3767 კაცი, როგორც ამას ჩვენი ისტორიოგრაფია წარმოგვიდგენს, არამედ სამი ასეულითა და 4 ქვემეხით. იგი საქართველოშიც ამ ჯარით ჩამოვიდა. შეიძლება ითქვას, რომ უფრო სწორი ცნობა აღმოჩნდა დაცული მეთვრამეტე საუკუნის ქართულ ქრონიკებში, ვიდრე გვიანდელ სამეცნიერო ლიტერატურაში.

მაქსიმე აბაშიძე, როგორც ზემოთაც გვქონდა აღნიშნული, აყენებდა სამ მოთხოვნას: 1) იმერეთის მიღებას რუსეთის მფარველობაში, 2) 5 ათასიან დამხმარე ჯარს და 3) სესხს იმერეთის მეფის ჯარის შესანახად. აი, მაქსიმე აბაშიძემ რას მიაღწია: 1) თუ რუსეთის იარაღს წარმატება ექნებოდა თურქეთთან ომში და იმერეთიც აქტიურ მონაწილეობას მიიღებდა, საზავო ტრაქტატში იმერეთის ინტერესებიც იქნებოდა გათვალისწინებული; 2) იმერეთში იგზავნებოდა რუსეთის ჯარის სამი ასეული არტილერიით და საარტილერიო საქმის მცოდნე და სიმაგრეების მშენებელი ოფიცრით; 3) იმერეთის მეფეს ეძლეოდა 50 ათასი მანეთი საკუთარი ჯარის შესანახად.

რუსეთის ჯარის გადმოსაყვანი გზის საკითხზე ჯერ კიდევ პორუჩიკ ზვაბულოვის საქართველოში ყოფნისას სოლომონ მეფე და ზვაბულოვი შეუთანხმდნენ ერეკლე მეფეს და დარიალის გზა აარჩიეს. ერეკლემ თვით იკისრა საჭირო სამზადისი გზის მოსაგვარებლად. ტოტლებენის ყიზლარში მისვლისთანავე პოტაპოვმა აცნობა ერ-

ეკლეს, რომ ჯარი გაეგზავნა გენერლის შესახვედრად. ტოტლებენი ამალითა და 2 ქვემეხით (დაახლოებით ასიოდე კაცი) მაიორ რატიევის თანხლებით 1769 წლის 12 აგვისტოს მოზდოკიდან საქართველოსკენ წამოვიდა. 14 აგვისტოს მოურავოვი ყიზლარში იყო. მან მიტროპოლიტი მაქსიმე იქვე დატოვა და თვითონ საჩქაროდ საქართველოსაკენ გამოემართა; 24 აგვისტოს იგი დაეწია ტოტლებენს 10 ვერსზე საქართველოს საზღვრიდან.

ჯარის თერგზე გადასასვლელად 10 ხიდი გაუკეთებიათ (მათ შორის 3 — ქართველებს), ვიწროებზე დაშლილი ქვემეხები ერეკლეს მიერ გაგზავნილ ქართველებს ხელით გადმოუტანიათ სტეფანწმინდამდე. ქართლ-კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე შემოსვლისთანავე ტოტლებენს წერილით შეუტყობინებია ერეკლე მეფისათვის, რომ ის ავანგარდითურთ იმყოფება სამეფოს ტერიტორიაზე და იმპერატორის ბრძანებით მიდის იმერეთის მეფესთან; ამიტომ სთხოვს ჯარის გატარებისა და სურსათის ყიდვის ნებართვას; უცნობებია, რომ მას სურს პირადად განუცხადოს ერეკლეს ზოგი საიდუმლო რამ.

27 აგვისტოს ერეკლე მეფე დიდებულებთან ერთად თბილისიდან გასულა და დუშეთში შეჩერებულა, სადაც მასთან 28 აგვისტოს მოსულა თავ. რატიევი ტოტლებენის წერილით. 29 აგვისტოს ერეკლე წერდა ტოტლებენს დუშეთიდან, რომ მზად იყო ყველა მისი თხოვნა შეესრულებინა და თხოვდა დაენიშნა შეხვედრის ადგილი, თუცა მეფე ფიქრობდა, რომ უმჯობესი იყო ხევში შეხვედროდნენ. მიუხედავად ამისა, როგორც ჩანს, ერეკლე უმაღლეს გასულა დუშეთიდან და სოფ. ხოდასთან დამდგარა, სადაც მეფეს იმავე დღეს, როგორც მოურავოვი იუწყება, ტოტლებენი, მოურავოვი და რატიევი ხლებიან ადოს მინდვრიდან.

**ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმხრობა რუსეთ-იმერეთის
სამხედრო კავშირისადმი თურქეთის წინააღმდეგ ომში**

რუსეთსა და თურქეთს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის გაწყვეტა ერეკლესათვის ხვაბულოვის (ქობულაშვილის) საქართველოში ჩამოსვლამდეც ცნობილი ყოფილა. ამ კაცის საქართველოში გამოჩენა მას სასარგებლოდ მიუჩნევია და, რადგან ერეკლე თავის თავს სოლომონზე უპირველესად და უძლიერესად თვლიდა, საწყენადაც კი მიუღია, რომ ხვაბულოვი ჯერ სოლომონ მეფესთან მიდიოდა.

ერეკლეს დაზვერვის საქმე კარგად ჰქონდა აწყობილი და, ბუნე-

ბრიგა, მას მეზობლად მომხდარი ამბები არ გამოეპარებოდა. მით უმეტეს, ერეკლე კარგად იცოდა, რომ მე-16 ს-დან მოყოლებული მისი სამშობლო ორი ძლიერი მეზობლის — თურქეთისა და ირანის — ბრძოლის ასპარეზი იყო და ხან ერთს რჩებოდა საჯიჯგნად, ხან — მეორეს. მართალია, ახლა ირანი დასუსტებული იყო, ქართლ-კახეთმა კი ფაქტობრივად თავისუფლებასაც მიაღწია, მაგრამ მეფემ კარგად იცოდა: ირანის სისუსტე საკმარისი არ იყო მისი სამეფოს უშიშროების უზრუნველსაყოფად, საჭირო იყო თურქეთიც დასუსტებულიყო. ერეკლე თურქეთში მომხდარ ამბებს განსაკუთრებული გულისყურით ეკიდებოდა და მოუთმენლად ელოდა „უჭმმარიტესა უწყებასა“ რუსეთიდან „მისი იმპერატორობის დიდებულების და ხუანთქრის ზავის დახსნის“ შესახებ.

სავსებით მართალი იყვნენ ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეები, როდესაც თვლიდნენ, რომ ქვეყნის გადასარჩენად მთელი თავისი საგარეო პოლიტიკა კავკასიის ყელისათვის მებრძოლი 3 დიდი სახელმწიფოს — ირანის, რუსეთისა და თურქეთის — პოლიტიკურ ურთიერთობაზე უნდა აეგოთ.

როგორც ზემოთ ითქვა, 1769 წლის 26 მარტს სოლომონ I-მა ხვაბულოვი თბილისისკენ გამოისტუმრა. ამ დროს ერეკლესთან თურქი ელჩები ყოფილან, რომელთაც ნეიტრალიტეტი უთხოვიათ. ერეკლეს რუსეთის წარმომადგენლები ქართულ ტანსაცმელში გადაცმული ჩაუყვანია თბილისში, რათა თურქეთის ელჩებისთვის ხვაბულოვის მოსვლა დაეფარა. თურქებს აგენტების საშუალებით მაინც შეუტყვიათ რუსეთის წარმომადგენლის ადგილსამყოფელი და ბინის თვალიერება დაუწყიათ. გაჯავრებულ ერეკლე მეფეს თურქი ელჩები გაუძევებია. 11 აპრილს მეფეს პირველად მიუღია ხვაბულოვი. რუსეთის წარმომადგენელთან საუბარში მეფეს მცირერიცხოვანი ჯარი უთხოვია, უმთავრესად იმ მიზნით, რომ მეზობელი ქვეყნები დაეშინებინა. რუსთა ჯარის საქართველოში ჩამოსვლას ისინი ამ ქვეყნის მიმართ რუსეთის მფარველობად მიიჩნევდნენ: სამაგიეროდ, ერეკლე ცარგრადამდე თურქეთის ქალაქების დაპყრობას ჰპირდებოდა რუსეთს.

1769 წლის 21 მაისს სოლომონ მეფე თბილისს ჩავიდა და მეფეებმა თურქეთის წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედება დათქვეს. ერეკლეს საიდუმლო საშზადისიც კი დაუწყო, მაგრამ იგი ნაბიჯის გადადგმას არ აპირებდა მანამ, სანამ რუსეთი ერეკლეს მოთხოვნებს არ დააკმაყოფილებდა. ერეკლეს ამჯერად თავისი მოთხოვნებისთვის უფრო კონკრეტული სახე მიუცია. თუ აპრილში იგი „მცირერიცხოვანი ჯა-

რით“ კმაყოფილდებოდა, ამჯერად ითხოვდა, რომ რუსეთს 7-5 პოლკი დამხმარე ჯარი, ე. ი. 5-7 ათასი კაცი გამოეგზავნა, ამასთან, თურქეთთან ზავის დადებისას საზავო ტრაქტატში ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის მფარველობის ქვეშ ყოფილიყო შეყვანილი. რუსეთისაგან დამხმარე ჯარის მიუღებლად, ლეკების შიშით, თურქეთთან ომის დაწყებაზე იგი უარს ამბობდა. მეფე აიძულებდა რუსეთის მთავრობას, თუ ჯარს მიიღებდა, რუსეთის იმპერატორის „სამსახურზე“ თავს დადებდა.

1769 წ. 29 აგვისტოს ერეკლე II, ანტონ კათალიკოსი, გიორგი და ლევან ბატონიშვილები, დიდებულებთან ერთად, სოფელ ხოდაში, სახელდახელოდ მოწყობილ ბანაკში, საზეიმო მიღებას უწყობენ რუსეთის წარმომადგენლებს — ტოტლებენსა და მოურავოვს, რომელთაც თან ახლავთ მაიორი (ამ დროს უკვე პოდპოლკოვნიკი) თავადი რატიევი. 30 აგვისტოს კი ტოტლებენს თვით მიუღია თავის ბანაკში ერეკლე მეფე, ანტონ კათალიკოსი და ლევან ბატონიშვილი. ამ შეხვედრების დროს განიხილავდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს თურქეთთან ომში მიმხრობის საკითხს.

ერეკლე მეფესთან პირველ შეხვედრას ისეთი ძლიერი შთაბეჭდილება მოუხდენია მოურავოვსა და ტოტლებენზე, რომ მეორე შეხვედრისას ისინი გულახდილები ჩანან: მათ შესაძლოდ მიუჩნევათ სოლომონ მეფისადმი განკუთვნილი პაკეტიც კი გაეხსნათ და ერეკლესთვის პანინის წერილი გადაეცათ (რუსეთისთვის ამ დროს სოლომონი და ერეკლე ერთი იყო, მას ორივე ერთი მიზნისთვის სჭირდებოდა).

ერეკლეს მზადყოფნა გამოუთქვამს „დახმარებოდა“ სოლომონ I-ს. მაგრამ აქვე მოუთხოვია, რომ რუსეთს გამოეგზავნა მისთვის 5 ათასიანი დამხმარე ჯარი; თუ ეს 5 ათასიანი ჯარი ზამთრამდე გადმოსვლას ვერ მოახერხებდა, მანამდე 1500 კაცი მაინც უნდა გადმოყვანილიყო, ხოლო დანარჩენი — მომავალი წლის გაზაფხულზე; ამასთან, თუ 1500 კაცს მეფე შემოდგომითვე მიიღებდა, ხოლო დანარჩენს — მომავალ წელს, იგი მზად იყო თურქებისთვის ომი გამოეცხადებინა. ერეკლე აიძულებდა მათ, რომ დიდ ზიანს მიაყენებდა თურქებს და ამით სამსახურს გაუწევდა რუსეთს.

ერეკლეს, გარდა დამხმარე ჯარისა, მოუთხოვია არტილერიის საქმის მცოდნეც (მას ქვემეხები ბევრი ჰქონდა, მაგრამ საჭირო იყო მათი შეკეთება, ლაფეტებზე გაწყობა) და სპეციალისტებიც წიაღისეულ სიმდიდრეთა დასამუშავებლად.

ერეკლეს წინადადებები იმდენად საქმიანი ყოფილა, რომ ტოტ-

ლებენი იძულებული გამხდარა, მეფისთვის ყველაფერზე თანხმობა მიეცა და დაემდებინა ის. კერძოდ, ტოტლებენი შეჰპირებია, რომ სამეფო კარის დაუკითხავად 1500 კაცს გადმოიყვანდა. გარდა ამისა, ტოტლებენს ისიც აღუთქვამს, რომ ის ნამდვილად მოახერხებდა 5 ათასიანი ჯარის რუსეთიდან გამოგზავნასაც.

1769 წლის 12 ოქტომბერს სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე წაკითხულ იქნა ერეკლეს, ტოტლებენის და მოურაგოვის წერილები და მოხსენებები. გადაწყდა ჯარის გადიდება. საბჭომ ისიც გადაწყვიტა, რომ საქართველოში გამოეგზავნათ სამთო საქმისა და ლითონის დნობის 58 სპეციალისტი. იმპერატორის 22 ოქტომბრის ბრძანებას აქვს დანართი, სადაც მოცემულია ჯარის რაოდენობა, სულ: 3767 კაცი და მომავალი 1770 წლის ხარჯთაღრიცხვა: 134.600 მანეთი. რუსეთის მთავრობა, რაკი სჯეროდა, რომ ქართლ-კახეთის მეფე სარგებლობას მოუტანდა, იძულებული გახდა გაეზარდა ჯარის რიცხვი 9-ჯერ და უფრო მეტად, ხოლო ჯარის შესანახი თანხა — 21.256 მანეთიდან 134.600 მანეთამდე გაედიდებინა.

ტოტლებენის გადასვლა იმერეთში.

შორაპნის ციხის აღება.

რუსეთის სამხედრო რაზმის ძართლში დაბრუნება

ტოტლებენი და მოურაგოვი რუსეთის ჯარის სამი ასეულით 1769 წლის 26 სექტემბერს იმერეთის საზღვარზე მივიდნენ, სადაც მათ 27 სექტემბერს სოლომონ მეფე შეხვდა. იოსებ კათალიკოსისა და დიდებულების თანხლებით 28 სექტემბერს ტოტლებენს განუცხადებია იმერეთის მეფისათვის, რომ იმპერატორისგან მას დავალებული აქვს: იმერეთის სიმაგრეებიდან თურქების განდევნა და სოლომონისთვის მისი ქვეშევრდომების დამორჩილება. თუ ამას ვერ შეძლებს, სოლომონ მეფეს თავისი ოჯახით წაიყვანს რუსეთში, სადაც მეფე დიდი პატივით იქნება მიღებული.

1769 წლის 3 ოქტომბერს ტოტლებენი და სოლომონ მეფე შორაპნის ციხეს შემოადგნენ. ტოტლებენმა ციხის გარნიზონს (23 კაცი) დანებება მოსთხოვა, მაგრამ უარი მიიღო. ამასობაში იმერეთის ტერიტორიაზე დადიანი და თურქები შემოჭრილან, სოლომონ მეფე იძულებული გამხდარა მოწინააღმდეგეს შეეგებებოდა და ამიტომ ტოტლებენი ციხესთან დაუტოვებია. ოთხი დღის უშედეგო შეტევის შემდეგ ტოტლებენს ალყა მოუხსნია და 13 ოქტომბერს იმერეთიც

დაუტოვებია. 29 ოქტომბერს ტოტლებენი და მოურავოვი რუსეთის სამხედრო რაზმით ცხინვალში იყვნენ.

რატომ დაბრუნდა ტოტლებენი ქართლში?

ა. მოურავოვი 1769 წლის 29 ოქტომბრის პატაკით იუწყება: თუმცა გრაფი ცდილობდა ციხის აღებას, მაგრამ „სურსათისა და ალაფის“ ნაკლებობის გამო განზრახვაზე ხელი აიღო.

შეიძლება თუ არა ეს მივიჩნიოთ იმერეთიდან დაბრუნების მიზეზად? რა თქმა უნდა, არა. 1770-71 წლებში იმერეთში რუსეთის 4 ათასიანი კორპუსი ახერხებდა საჭირო სურსათ-სანოვანის შოვნას და მტკიცება იმისა, თითქოს 1769 წლის ოქტომბერში 400 კაცის გამოკვება არ მოხერხდა, უსაფუძვლოა. ტოტლებენის პატაკით დასტურდება, რომ სურსათის ნაკლებობას თუმცა ჰქონია ადგილი, მაგრამ ტოტლებენს თითოეულ ჯარისკაცზე დღეში 4 კაპიკი გაუცია, რითაც ისინი უზრუნველყოფილი ყოფილან. კიდევ მეტი, როცა სოლომონ მეფემ ტოტლებენის წუწუნი შეიტყო, 15 ოქტომბრის წერილით გენერალს აცნობა: ღირსეულად ვერ გემსახურებით, მაგრამ რამდენიმე დღე დამაცადეთო; ტოტლებენს და მოურავოს სოლომონ მეფისთვის დაბრუნების მიზეზი წესიერად არც კი უცნობებიათ. ამიტომ დადიანსა და თურქებზე გამარჯვებულ მეფეს, როცა რაზმის ქართლში დაბრუნების ამბავი შეუტყვია, მაშინვე წერილი გაუგზავნია (წერილი უთარიღოა, მაგრამ იგი მოურავოს მიუღია მუხრანში 1769 წლის 9 ნოემბერს). მეფე ეკითხება მოურავოს, რა მიზეზით დაბრუნდით ქართლშიო.

იმერეთის დატოვებას, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, სულ სხვა მიზეზი ჰქონდა. 1769 წლის 12 ოქტომბრის პატაკით მოურავოვი ასე უხასიათებს ნ. პანინს იმერეთის მდგომარეობას: ქვეყანა უაღრესად გაღარიბებულია, პური და სხვა სურსათ-სანოვანე ძნელი საშოვნელია; თავადები და მთავრები მეფისადმი მტრულად არიან განწყობილნი, ქვეყნის შიგნით ციხეები — შორაპანი, ბაღდათი, ქუთაისი, ცუცხვათი, ანაკლია, ფოთი, ქობულეთი, ციხისძირი — მტერს უჭირავს, სადაც მტრის 3.000-იანი გარნიზონი დგას; ქვეყანა უგზოა, ტყიანი. „ვბედავ თქვენს მაღალ გრაფობის ბრწყინვალეობას ღრმა პატივით მოგახსენო, რომ სოლომონს რუსეთის საიმპერატორო ტახტის სამსახური და სარგებლობის მოტანა არ შეუძლია“.

დასკვნა ასეთია: რაკი იმერეთი ვერ ამართლებს რუსეთის იმედებს, მისი დაცვაც ზედმეტი ხდება. ახლა საჭიროა ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმხრობა, მაგრამ ეს უკანასკნელი უგარანტიოდ ომში არ ერე-

ვა. საჭიროა დანაპირების შესრულება. მეფე ერეკლე ისეთი კაცი როდი იყო, რომ დანაპირებს ადვილად დასჯერდებოდა. ტოტლებენი ჯერ კიდევ ქართლში იმყოფებოდა, რომ მას ანტონ კათალიკოსი მიუგზავნია გრაფთან; 1769 წლის 19 სექტემბერს ანტონ I ტოტლებენს შეხვედრია ლამისყანაში და მეფის დანაპირები გადაუცია (რომ ომს თურქეთთან მხოლოდ 5 ათასი კაცის მიღების შემდეგ დაიწყებდა). გრაფს პირობა მიუცია.

საქართველოში 1770 წლის აპრილის შუა რიცხვებში ახალციხეზე ლაშქრობის დროს 12.000-მდე რუსეთის ჯარისკაცი იყო. რაც მთავარია, 1770 წლის გაზაფხულისთვის ერეკლე მეფისათვის ცნობილი იყო, რომ რუსეთის მთავრობა მას უგზავნიდა 4 ათასიან დამხმარე ჯარს, რომელიც უახლოეს დროში ჩამოვიდოდა და დააკმაყოფილებდა ყველა მის მოთხოვნას. ამის შემდეგ ერეკლეს ჩაბმა ომში გადაწყვეტილი იყო.

ერეკლეს დიპლომატიური ბრძოლა და მისი შედეგი ქართველი პოლიტიკოსების ლანძღვის უფლებას არ იძლევა. სხვა საქმეა, თუ აქ გაბედული ნაბიჯიც ჩანს. გაბედული ნაბიჯების გაკიცხვა, როცა ხალხის არსებობას ეხება საქმე, და პასიურობის ქადაგება, მონობისთვის წინასწარი განწირვაა. ქართველმა ხალხმა სწორედ გაბედული და სარისკო ბრძოლების წყალობით მოიტანა თავი XIX ს-ის დასაწყისამდე.

ასპინძის ბრძოლა

ერეკლე მეორეს კარგად ესმოდა, რომ რუსეთთან კავშირს დროებით მოწესრიგებული საგარეო ურთიერთობის გართულება და მეზობელი მაჰმადიანური ქვეყნების მხრივ მტრობის გაძლიერებაც მოჰყვებოდა. ქართველ პოლიტიკოსს შესანიშნავად ესმოდა, თუ რამდენად ართულებდა მის მდგომარეობას რუსეთთან სამხედრო კავშირი, მაგრამ უკან დახევას მაინც არ აპირებდა, იმ შემთხვევაში, თუ რუსეთი საქართველოში დამხმარე ჯარს გამოგზავნიდა, რადგან ამაში რუსეთის მფარველობის ნამდვილ გარანტიას ხედავდა. ამასთან, ქართლ-კახეთის მეფე რუსეთთან კავშირს ფართო საგარეო პოლიტიკურ გეგმებსაც უკავშირებდა, რომელთაგან უმთავრესი სამხრეთ საქართველოს თურქი დამპყრობლების ხელიდან გამოგლიჯა იყო.

რით იყო გაპირობებული ამ საკითხის წინა პლანზე წამოწევა? თურქებმა მესხეთი ჯერ კიდევ XVI ს-ში მოსწყვეტეს დედა-სამშობო-

ლოსა და მის გათურქებას შეუდგნენ. XVIII ს-ში საქართველოს ამ უძველეს კულტურულ მხარეში ახალციხის თურქული საფაშო არსებობდა, რომელიც ქართლზე თავდასხმის მარჯვე პლაცდარმად იყო ქცეული და თურქეთის აგრესიის უმთავრეს ბაზას წარმოადგენდა საქართველოს დანარჩენი რაიონების ხელში ჩასაგდებად. ამიტომ, ბუნებრივია, ვიდრე ეს მარჯვე პლაცდარმი მტრის ხელში იყო, საქართველოს უშიშროება უზრუნველყოფილად ვერ ჩაითვლებოდა. გამოცდილებაც ხომ ამას ნათლად მოწმობდა.

ცხადია, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს ქართლ-კახეთის პოლიტიკოსებს უმთავრესად ეს ამოცანა უნდა დაესვათ თავიანთი საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში, როგორც ყველაზე უახლოესი და რეალური.

როდის იქნა მიღებული სათანადო გადაწყვეტილება?

მესხეთის შემოერთება ერეკლე მეორემ რუსეთის ჯარის საქართველოში შემოსვლისთანავე გადაწყვიტა, მაგრამ ის მცირე საქესპედიციო რაზმი, რომელიც 1769 წელს გენ. ტოტლებენის განკარგულებაში იყო, საკმარისად არ მიაჩნდა ამ ამოცანის გადასაჭრელად. ამიტომ იყო, რომ იგი მტკიცედ იბრძოდა რუსეთიდან 5 ათასიანი კორპუსის მისაღებად.

ახალციხის ლაშქრობის გეგმა ერეკლემ ჯერ კიდევ 1769 წლის აგვისტო-სექტემბერში წამოაყენა, მაგრამ მეფე მის განხორციელებას არ ჩქარობდა, სანამ რუსეთი დამხმარე ჯარს არ გაზრდიდა. ტოტლებენის ნაბიჯიც მთავრობის დაუკითხავად 1500 კაცის ქართლში გადმოყვანის თაობაზე ერეკლეს გეგმის მიღების მომასწავებელია.

გვიანდელი საბუთები უფრო რელიეფურად წარმოგვიდგენს, რომ ერეკლე მეფე ახალციხის შემოერთებისთვის იბრძოდა. ახალციხისთვის ბრძოლას ქართველი პოლიტიკოსები ორ ამოცანას უკავშირებდნენ: მტრისათვის ქართლზე თავდასხმის პლაცდარმის მოშლასა და ქართული მიწა-წყლის შემოერთებას. ერეკლეს გადაწყვეტილი ჰქონდა ესარგებლა რუსეთ-თურქეთის ომით და რუსეთის სამხედრო და დიპლომატიური დახმარებით, მტრის ხელიდან გამოეგლიჯა ძველისძველი ქართული მიწა-წყალი, სადაც თურქი დამპყრობლები ძალით ნერგავდნენ ისლამს და ათურქებდნენ მოსახლეობას.

ახალციხის აღებით ქართლს თურქეთის აქტიური შემოტევის საფრთხე ეხსნებოდა, რადგანაც იშლებოდა ბუდე, საიდანაც თურქეთი ქვეყნის დაპყრობას ლამობდა, იშლებოდა ლეკი აბრაგების თავშესაფარი ქვეყნის სამხრეთ-დასავლეთით. გარდა ამისა, ახალციხის და-

კაგებას ქართლ-კახეთისთვის ის მნიშვნელობაც ჰქონდა, რომ იგი საერთოდ, მთელი მესხეთის დედასამშობლოსთვის დაბრუნების იმედს იძლეოდა, რასაც არ შეიძლებოდა ომში ქართლის აქტიუობის ზრდა არ მოჰყოლოდა.

რადგან რუსეთი იმხანად საქართველოში დამკვიდრებას მიზნად არ ისახავდა, ბუნებრივია, მისთვის მისაღები იყო ყველა გეგმა, რომლის წყალობითაც მტრის ძალების დაბანდება და „დივერსიის“ მოწყობა მოხერხდებოდა (ამიტომ არც ტოტლებენისა, არც სუხოტინისთვის წინასწარ შემუშავებული სამხედრო ოპერაციის რაიმე გეგმა პეტერბურგში არ მიუციათ). ერეკლეს გეგმას რუსეთისთვის ის უპირატესობა ჰქონდა, რომ, ჯერ ერთი, მტრის ხელიდან მარჯვე პლაცდარმის გამოგლეჯა საომარი მოქმედების ფართო გაშლის იმედს იძლეოდა; მეორე, ამ გეგმის მიღების შემთხვევაში ომში აქტიურ მონაწილეობას მიიღებდა შედარებით ძლიერი ქართლ-კახეთის სამეფო, რაც წარმატების გარანტია იყო. ამიტომ რუსეთის წარმომადგენლები ერეკლეს გეგმას უყოყმანოდ დაეთანხმნენ.

ახალციხის ლაშქრობის გეგმა იმერეთის სამეფოსთვისაც ობიექტურად სასარგებლო ჩანდა. ცნობილია, რომ თურქეთი დასავლეთ საქართველოს საქმეებს ჩვეულებრივად ახალციხის ფაშას ხელით „აწესრიგებდა“; ამასთან ერთად, ახალციხის დაკავებით იმერეთის რეაქციონერ თავადებს გარედან დახმარების იმედი გადაეწურებოდათ და სოლომონ მეფეს გაუადვილდებოდა მათი დამორჩილება. მართალია, ვიდრე იმერეთის ციხეებში თურქი მეციხოვნეები იდგნენ, სოლომონ მეფეს კვლავაც სიძნეულები ელოდებოდა, მაგრამ თუ ახალციხის მიმართულებით წარმატებას მიაღწევდნენ, იმერეთის ციხეებში გამოკეტილი თურქი მეციხოვნეები პასიურ თავდაცვასაც ვეღარ შეძლებდნენ და ამას, ბუნებრივია, მათი დანებება უნდა მოჰყოლოდა. ამის შემდეგ სოლომონ მეფეს მოქმედებისთვის ხელ-ფეხი ეხსნებოდა.

ერეკლეს მიერ წამოყენებული სამხედრო მოქმედების გეგმა 1769 წლის შემოდგომაზე ტოტლებენის მიერ მიღებული ჩანს. რუს-ქართველთა ჯარს 1770 წლის გაზაფხულზე ამ გეგმით უნდა დაეწყო მოქმედება.

1770 წლის 17 მარტს ერეკლე მეორე შვიდი ათასი კაცით და 3 ქვემეხით მისულა სურამში, სადაც ტოტლებენი რუსეთის სამხედრო რაზმით (დაახ. 1.200 კაცი) იყო დაბანაკებული; მეფე 2 ათას კაცს უახლოეს დროში ელოდა.

როგორც ა. მოურავოვის ცნობიდან ჩანს, ერეკლეს იმედი ჰქონია,

რომ მას სოლომონ მეფეც შეუერთდებოდა, როცა ეს უკანასკნელი დადიანთან ზავს დადებდა. ჩვენ არ ვიცით, რამდენად სჯეროდა ერეკლეს სოლომონის მონაწილეობა ახალციხის ლაშქრობაში, მაგრამ ერთი კი ცხადია: ამ დროს (1770 წლის მარტი) სოლომონ I, თავისი სისუსტის მიუხედავად (თურქებს ეჭირათ: შორაპნის, ბაღდადის, ცუცხვათის, ქუთაისის ციხეები, ამას შინაური არეულობაც ერთვოდა), ხელს იწვდიდა საათაბაგოსკენ და საეჭვო იყო, რომ იგი ერეკლეს მიერ წამოყენებულ ამ საქმეში აქტიურ მონაწილეობას მიიღებდა. ცნობილია, რომ ხელთუბნის თათბირზე სოლომონ მეფემ ახალციხეზე ლაშქრობას, ობიექტურად მისთვის სასარგებლოს, მხარი არ დაუჭირა, თუმცა პრინციპული წინააღმდეგობა არ გამოუხატავს.

1770 წლის აპრილში, რუს-ქართველთა ჯარის ახალციხისკენ დაძვრის წინ, ტოტლებენი წინანდებურად აღტაცებული აღარ არის ახალციხეზე ლაშქრობით, არც ჩქარობს ახალციხისკენ დაძვრას. 6 აპრილის პატაკით, რომელიც მას ქვიშხეთიდან გაუგზავნია, თანამდებობიდან განთავისუფლებას ითხოვს — „ძალა არ მყოფნისო“. სურდა თუ არ სურდა, ტოტლებენი ერეკლესთან ერთად ახალციხისაკენ მაინც უნდა დაძრულიყო. რუსეთის მთავრობისა და ერეკლე მეფისადმი მიცემული სახეიშო დაპირებები მას ახალციხეზე ლაშქრობაში მონაწილეობაზე აშკარა უარის თქმის უფლებას არ აძლევდა.

1770 წლის 14 აპრილს ერეკლე მეფე და ტოტლებენი რუსეთ-ქართველთა ჯარით სადგერში (ბორჯომთანაა) იდგნენ. ტოტლებენს მეფისთვის წინადადება მიუცია, ქართველი ჯარის ნაწილი სადგერის ციხეში დაეტოვებინა, თან შეჰპირებია: „სამოც კაცს და ერთ ზარბაზანს“ დავტოვებო, მაგრამ ერეკლე მეფეს უარი უთქვამს. ერეკლე, ქართველი ჯარითა და რუსეთის ჯარის ზარბაზნებით მდ. შავი წყლის („ბორჯომულა“) გაყოლებით აწყურისაკენ დაიძრა. ტოტლებენს თავისი რაზმის ნახევარი და ექვსი ზარბაზანი სადგერში მაინც დაუტოვებია და მეორე დღეს აწყურისაკენ უმოკლესი გზით (მდ. მტკვრის ხეობით) წასულა. იგი მეფეს საკირესთან შეერთებია და რუს-ქართველთა ჯარი 17 აპრილს აწყურის ციხეს მისდგომია.

ფაქტებიდან ნათლად ჩანს, რომ ერეკლე მეფისათვის ახალციხეზე ლაშქრობაში რუსების, როგორც დამხმარე სამხედრო ძალის, მონაწილეობას არსებითად გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ შეიძლება ჰქონოდა, მას მხოლოდ პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. მეფე საკუთარი ძალით ფიქრობდა დაუფლებოდა ძველ მესხეთს, სანამ თურქები დამხმარე ძალებს მოაშველდნენ ახალციხის ფშას.

ამასთან, მეფეს იმედი ჰქონდა, რომ, სანამ თურქები ძალების გადმოსროლას მოასწრებდნენ, იგი შეძლებდა სტრატეგიული ადგილების დაკავებას, ამასობაში კი რუსეთიდანაც დამხმარე ძალებს მიიღებდა.

1770 წლის 17 აპრილს, შუადღისას, ერეკლე მეფის ნების საწინააღმდეგოდ, რუს-ქართველთა ჯარი აწყურის ციხეს შემოადგა. აწყურისთვის დროის დაკარგვა შეცდომა იყო, რადგან რუს-ქართველთა ჯარს სააღმწიფო ქვემეხები არ ჰქონდა; მცირეწალიბიანი ქვემეხებით ციხის იერიშით აღების ცდა კი, ბუნებრივია, უშედეგოდ უნდა დამთავრებულიყო. სანამ გარნიზონს საკვები და წყალი ჰქონდა და გარედან დახმარების იმედიც, ციხის აღება დიდი მსხვერპლის გაღებასა და დროს მოითხოვდა. ერეკლეს გეგმის მიხედვით, აწყურის ციხის აღების სხვა საშუალებაც არსებობდა: მტრის ზურგში ღრმად შეჭრა და მეციხოვნე ჯარის მოწყვეტა მტრის დანარჩენი ჯარებისაგან. ასეთ პირობებში ციხის ალყა მცირე ძალითაც შეიძლებოდა განხორციელებულიყო და გარედან დახმარებას მოკლებული მტერიც წინააღმდეგობას ვეღარ მოახერხებდა.

სამხედრო-ტაქტიკური თვალსაზრისით, აწყურის ციხის ალყა არასწორად იქნა ჩატარებული. ტოტლებენის შტაბში შედგენილი გეგმიდან ჩანს, რომ 1770 წლის 17-18 აპრილს ციხისთვის ბრძოლა ისე წარმოებდა, მისი სრული გარემოცვა არ იყო გათვალისწინებული. ეს საშუალებას აძლევდა ახალციხის ფაშას ციხეში შეეგზავნა ჯარი საჭურველითა და სურსათით. ამასვე ადასტურებს კაპ. ი. ლვოვის 1770 წლის 13 მაისის წერილიც, სადაც დაწვრილებითაა აღწერილი ჯარის განლაგება.

თუ ტოტლებენს ციხის აღება ნამდვილად სურდა და თანაც მისი მალე აღება შესაძლებლად მიაჩნდა, იგი სრულ ალყაში უნდა მოექცია. ერეკლემ იცოდა, რომ ციხის აღება ძნელი იყო, თავისთავად კი — უმნიშვნელო. ამიტომ, შესაძლებელია, მან ხელი აიღო საკუთარ ინიციატივაზე და საქმე ტოტლებენს მიანდო (ან იძულებული გახდა მიენდო). როგორც მეფის წერილებიდან ჩანს, ტოტლებენს პირობა დაუდვია, რომ ციხეს დაუყოვნებლივ აიღებდა. შესაძლებელია, მეფემ ჯერ კიდევ არ იცოდა რუსეთიდან ჩამოტანილი მცირეწალიბიანი ქვემეხების ცეცხლის ძალა და ენდო კიდევ ტოტლებენის დაპირებას.

ციხის იერიშით აღება შეუძლებელი გახდა და გენ. ტოტლებენმა სცადა „გამოესწორებინა“ აშკარა შეცდომა (როგორც ჩანს, სამხედრო კოლეგიის შენიშვნის თავიდან აცილების მიზნით) და ერეკლეს წინადადება მისცა, მტკვრის მარცხენა მხარეს 2000 კაცი გადაეყვანა

ხილით (ციხის კედელთან ცეცხლის ქვეშ), ან ხიდი დაეწვა, რომ გარნიზონს დამხმარე ძალები არ მიეღო; მაგრამ უკვე გვიანდა იყო. ეს გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა გვიან, როცა თურქების დამხმარე ძალები უკვე გამოჩნდა.

რადგან ციხეზე მისასვლელი გზა გადაჭრილი არ იყო, ახალ-ციხის ფაშას უსარგებელია და ციხეში ჯარები შეუყვანია, ხოლო 18 აპრილს ტოტლებენს ბრძოლა მიუტოვებია და აწყურიდან წასულა. ერეკლეს ბევრი უთხოვია ტოტლებენისთვის, ა. მოურავოვსაც უცდია ტოტლებენზე ზეგავლენის მოხდენა, მაგრამ ამაოდ.

ტოტლებენის მიერ ბრძოლის ველის მიტოვებას ქართველთა ჯარში უწყესრიგობა მოჰყოლია. მტერი კი ამით გამხსნევებულა. ერეკლეს, სიმკაცრის წყალობით, მოუხერხებია ქართველ ჯარში დისციპლინის აღდგენა და ციხიდან უკან დაუხევია. გამხსნევებული მტერი შეტევაზე გადმოსულა. მაგრამ ქართველები კვლავ კონტრშეტევაზე გადასულან და დამარცხებული მტრის ჯარები ციხეში შეურეკიათ.

ამის შემდეგ ერეკლეს არ შეეძლო მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ დაწყებული ალყის გაგრძელება. აწყურის გარემოცვა წარუმატებლად დამთავრდა. აღნიშნული ოპერაციის წარუმატებლობას მკვლევარები სხვადასხვანაირად ხსნიან. ერთ-ერთ „უძთავრეს“ მიზეზად სურსათის ნაკლებობა სახელდება.

ტოტლებენის 1770 წლის 6 აპრილის პატაკით დასტურდება, რომ რუსეთის ჯარს საქართველოში ჩამოსვლის დროიდან 1770 წ. აპრილამდე არაფერი ჰკლებია. ერეკლე მეფის განკარგულებები (1769-1770 წლებისა) ნათლად ადასტურებენ, რომ მეფე დიდი ყურადღებით ექცეოდა რუსეთის ჯარის მომარაგების საქმეს და სურსათის მიყიდვაც ორგანიზებულ ხასიათს ატარებდა.

უცნაურია, რომ ტოტლებენი 1770 წლის 6 აპრილის პატაკით გრაფ ჩერნიშევის აუწყებდა: მოურავოვი საერთოდ არ ზრუნავს ჯარის მომარაგებაზე, ხაზინისთვის ზიანის მიყენებას ცდილობსო. სინამდვილეში, ტოტლებენის საჩივრის მიზეზი იყო შემდეგი; ა. მოურავოვს თავადმა ციციშვილმა აცნობა, რომ ტოტლებენმა ქართველ გლეხებს არ დაუბრუნა ძროხები, რომლებიც კაზაკებმა ლეკებს დაატოვებინეს, რის თაობაზე აცნობა მაიორ რემენიკოვს, რაკი ამ უკანასკნელმა იცოდა სამხედრო კოლეგიის 1769 წლის 13 ნოემბრის ინსტრუქცია, რომელიც აფრთხილებდა ტოტლებენს — ყოველგვარი თვითნებობა და ადგილობრივი მოსახლეობის შეწუხება აღკვეთილი იყო. გარდა ამისა, მაიორმა რემენიკოვმა ურმები დაიქირავა ბარგის

მეფე ერეკლეს ძეგლი თელავში.

გადასაზიდად, ტოტლებენმა იძვირა და გაცემული თანხის უკან დაბრუნება მოითხოვა, შემდეგ ერეკლეს მისწერა: ძროხები, როგორც ნადავლი, ჯარს დაგურიგე და ვერ დაგაბრუნებო, ხოლო თუ გლეხები ურმების ფულს არ დააბრუნებენ, რემენიკოსს ჯამაგირიდან დაუკავებო. ერეკლე იძულებული გახდა ებრძანებინა მეურმეებისათვის, თანხა უკან დააბრუნეთო.

აი, რატომღა საჩივარი მოურაფოვზე: ხაზინის ინტერესებზე არ წუხსო.

რა მოხდა 6 აპრილის შემდეგ? მოურაფოვის 1770 წლის 15 და 16 აპრილის წერილებიდან ჩანს, რომ ტოტლებენმა ქვიშხეთშივე მიიღო საკმარის რაოდენობის პური (გამომცხვარი) და ხორცი. კიდევ მეტი, ერეკლე უსასყიდლოდაც აძლევდა რუსეთის ჯარს სურსათს. ჩვენამდე მოღწეული ცნობებით დგინდება, რომ 19-ში, როცა ტოტლებენი უკან დაბრუნდა, მათ კიდევ 3 დღის საკმარისი პური ჰქონდათ. დავუშვათ, რომ სურსათის ნაკლებობას მართლაც ჰქონდა ადგილი, განა სურსათის უქონლობის გამო ჯარი ფრონტს ტოვებს? განა ეს მოკავშირე ჯარის მტრის პირისპირ მიტოვებას ამართლებს? მით უმეტეს, ერეკლე დაჰპირდა მათ მომარაგებას (500 კაცი გაუგზავნია სურსათის მოსატანად).

დავუშვათ, რომ რეგულარულ ჯარს არ შეეძლო რეკვიზიციისთვის მიემართა (მხედველობაში გვაქვს ლვოვის განცხადება, რომ ქართველები „თურქეთის ტერიტორიაზე“ სოფლებს ძარცვავდნენ). მაგრამ, თუ კაპიტან ლვოვს ეს ფაქტი სამარცხვინოდ მიაჩნდა, რატომ იმაზე არაფერს ამბობს, რომ სწორედ იმ დროს, როცა იგი ზემოაღნიშნულ წერილს წერდა, ტოტლებენი მოკავშირე ქვეყნის ტერიტორიაზე თვითნებობდა?

აწყურვიდან ტოტლებენის გაბრუნების მიზეზი, რა თქმა უნდა, სურსათის ნაკლებობა არ ყოფილა. ეს „მიზეზი“ ტოტლებენმა მოიფიქრა 19 აპრილს, რომ როგორმე გაემართლებინა ბრძოლის ველის მიტოვება. მან გვიან (13 მაისს) მოიშველია თავისი თანამოსაქმე კაპ. ლვოვიც, რათა რუსეთის მთავრობის თვალში აწყურვიდან წასვლა გაემართლებინა.

ტოტლებენის შტაბში შედგენილი აწყურის ოპერაციის გეგმა ცხადყოფს, რომ 18 აპრილს მას ციხის აღება კი არა, მის აღებაზე ხელის აღების სამზადისი დაუწყია: მეფის ჯარის განლაგება წინანდებური რჩება, ტოტლებენისა კი თანდათან იცვლის პოზიციას იმგვარად, რომ 19-ში უკვე საკმარის მანძილთაა დაცილებუ-

ლი ციხეს. ბოლოს, როგორც ერეკლე იტყობინებოდა, ტოტლებენი გაიპარა, ხოლო ქართველი ჯარის განლაგება კი კვლავ უცვლელი დარჩა (ასეა წარმოდგენილი ჯარის განლაგება ტოტლებენის შტაბში შედგენილ გეგმაზეც). ერეკლე მეფე მართალი ჩანს, როცა წერს: „აწყურის ციხიდან (ტოტლებენი) ომში გაუჭირვებლად გამოპარვით წამოვიდა, რომ მე მამატყუა, ბალახში მახლობლად დავდგებიო... პირველივე გაბრუნება ზდებია გულშია, რომლითაც უფრო დამტკიცდება, რომ აქვს სურამს და ქუშხეთს დიდად ეზარებოდა მტერზედ წამოსვლა“. ერეკლეს ცნობის საუკეთესო ილუსტრაციაა ტოტლებენის მიერ გრაფ. ჩერნიშევსკისადმი 1770 წლის 6 აპრილს ქვიშხეთიდან გაგზავნილი პატაკი, რომლითაც იგი გათავისუფლებას ითხოვდა. ტოტლებენის ამ პატაკს რომ არ ვიცნობდეთ, კიდევ შეიძლებოდა ერეკლეს მეფის ცნობაში დავეჭვებულიყავით, მაგრამ ამის შემდეგ, ვფიქრობთ, მეფის წერილი ტენდენციური და საეჭვო არავის უნდა მოეჩვენოს. მოურავოვიც იმ აზრისა ყოფილა, რომ ტოტლებენის აწყურიდან გაბრუნება წინასწარ იყო განზრახული.

აწყურის ციხის გარემოცვის წარუმატებლობის შემდეგ ერეკლე მეფე ქართველი ჯარით ასპინძის მიმართულებით დაიძრა; ახალციხის ფაშამ მთელი ძალები მის წინააღმდეგ დაძრა. ფაშამ ახალქალაქისა და ხერთვისის ციხეებიდან სასწრაფოდ ათას ხუთასი კაცი გამოაყვანინა, რათა მეფისათვის ასპინძასთან გზა გადაეჭრა. მეფე რჩეული ქართველი მხედრებით გზიდანვე შეუჩერებლად ეკვეთა მტერს და დაამარცხა ის. დამარცხებული მტრის დევნა დამთავრებული არ იყო, რომ ახალციხის ფაშას მიერ გამოგზავნილი დიდი კორპუსი ასპინძასთან გამოჩნდა. ერეკლე მეფისა და მოურავოვის ცნობით, მტრის 4 ათასიანი კორპუსი მოსულა ასპინძასთან, ტყვეების ჩვენებით კი თურქთა ჯარის რიცხვი 8 ათასს აღწევდა.

1770 წლის 20 აპრილს, შუადღისას, გაიმართა ქართველი ხალხის გმირულ ისტორიაში ცნობილი ასპინძის ბრძოლა. ქართველთა ჯარი ერეკლე მეფის სარდლობით შეტევაზე გადავიდა და თურქებისა და ლეკების საკმაოდ ძლიერ კორპუსს მედგრად შეუტია. ბრძოლაში გატეხილმა მტერმა უწყესრიგოდ დაიხია, მიაშურა ხიდს, რომელიც, მეფის ბრძანებით, წინასწარ მოშლილი იყო. მტერმა ბრძოლის ველზე 4 ათასი კაცი დატოვა, გადარჩენილი მტრის ჯარების ნაწილი ადიდებულ მტკვარში ჩაიხრჩო. 8 ათასიანი კორპუსიდან (თუ ტყვეების ჩვენებას დავუჯერებთ) ახალციხეს 13 კაციღა დაბრუნებულა. დაღუპულან მტრის კორპუსის მთავარსარდალი, 12 სანჯაყის მფლო-

ბელი და ყულიანის, კარცხლისა და ოლთისის ფაშები.

ქართველთა ჯარს ტყვედ ჩაუვარდა 56 თურქი და ერთი ლეკი. მრავალი დროშა, ცხენი და იარაღი გამარჯვებულ ქართველთა ნადავლი გახდა.

ქართველების ზარალი უმნიშვნელო იყო. მოკლულ იქნა 25 კაცი, დაიჭრა — 7, დაჭრილთა შორის დასახელებული არიან სარდალი **ალექსანდრე ციციშვილი** და **იასე ერისთავი**. ბრძოლაში თავი გამოუჩინიათ **ერეკლე მეფესა** და **დავით ორბელიანს**. ა. მურავოვის ცნობით, მეფეს თავისი ხელით მოუკლავს ლეკთა წინამძღოლი მაღაჩილა (კოხტა ბელადი), ქართველი ხალხის სისხლის მსმელი. ა. მურავოვისავე ცნობით, ბრძოლაში უშუალოდ მონაწილეობა მიუღია 3000 ქართველს.

ასპინძასთან თურქებს საკმაო ძალები ჰყავდათ, ამიტომ ბრძოლის ბედი გმირობასა და გამბედაობას უნდა გადაეწყვიტა. ერეკლე მეფე ყურდნობოდა ერთგულ, ბრძოლაში მრავალჯერ ნაცად ქართველ მეომრებს; ქართველთა ჯარს სწამდა გმირი სარდლის, მისი სამხედრო ნიჭის, მისი ავტორიტეტის, არც ჰქონდა საფუძველი არ მინდობოდა ყორბულახისა და მჭადიჯურის ბრძოლების გმირს. ერეკლე მეფემ მშვენივრად ისარგებლა თურქების შეცდომით; სუსტად დაცული ერთადერთი ხიდი მეფემ თავის რჩეულ მეომრებს წინასწარ ღამით ააყრევინა, რითაც მტერს მოუსპო უკან დახვეისა და მაშველი ძალების მიღების საშუალება, მტრის ზურგში კომუნიკაციების მოშლით მოწინააღმდეგის სრული განადგურება წინასწარ უზრუნველყოფილ იქნა. კარგად მოფიქრებული, გაბედული, რთული ოპერაცია ბრწყინვალედ დაგვირგვინდა. ასპინძის ოპერაციით ქართველი ხალხის ისტორიის მატია-ნეში ერთ-ერთი ბრწყინვალე ფურცელი ჩაიწერა. ქართველმა ერმა დიდების შარავანდედით შემოსა ასპინძის გმირი მეფე ერეკლე.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ ომის ბედს მოწინააღმდეგის ცოცხალი ძალის განადგურება წყვეტს და არა ტერიტორიის დაკავება. ასპინძასთან ახალციხის ფაშას ძირითადი ძალების განადგურების შემდეგ ერეკლეს ადვილად შეეძლო დაეკავებინა ახალციხე, მაგრამ ტოტლებენის აწყურიდან საეჭვო „გაპარვა“ მეფეს ამის შესაძლებლობას არ აძლევდა. იგი ქართლში უნდა დაბრუნებულიყო და ასეთი მარჯვე დრო, სამწუხაროდ, ხელიდან უნდა გაეშვა.

მოამზადა გრიგოლ რუხაძემ.